

सम्पूर्ण - संक्षिप्त - समर्थ

CURRENT AFFAIRS गुरु

UPSC/MPSC मराठी माध्यमात तयारी करणारे विद्यार्थी यांच्या साठी

24th September 2022

FOR DAILY FREE CURRENT AFFAIRS
Follow Our Youtube Channel

 Guru Deekshaa Marathi

INDEX

DAILY CURRENT AFFAIRS NOTES

24th September 2022

1. - UNSC:	3
(i) बदल:	3
(ii) सदस्य:	3
(iii) मतदान प्राधिकरण:	3
(iv) भारत आणि UNSC:	4
(v) UNSC मध्ये समस्या:	4
(vi) खूप पुढे:	5
2. - जी ४:	5
(i) बदल:	5
3. - क्वाड:	7
(i) क्वाड:	7
(ii) चीन आणि क्वाड नेशन्स:	7
(iii) संयुक्त राज्य:	7
(iv) ऑस्ट्रेलिया:	7
(v) जपान:	7
(vi) भारत:	7
(vii) आन्हाने:	7
(viii) खूप पुढे:	9
4. - भारतात बालविवाह:	9
(i) भारतात बालविवाह:	9
(ii) बालविवाह आणि संबंधित समस्या:	11

(iii) पावले उचलणे:.....	11
(iv) निष्कर्ष:.....	12

संपादकीय विश्लेषण..... 13

1. अंतर्गत लोकशाही: 13

(i) एखाद्या राजकीय पक्षाची लोकशाही जबाबदारी राष्ट्रपेक्षा कशी वेगळी आहे:.....	13
(ii) पक्ष नेतृत्वाच्या निवडणुका हा पक्षांतर्गत उपाय आहे का?.....	13
(iii) पुढे जात आहे:.....	14
(iv) निष्कर्ष:.....	14

2. इवोराक तंत्र:..... 15

(i) व्हर्नन इवोराक बदल:.....	15
(ii) इवोराक तंत्र:.....	15
(iii) तंत्र अजूनही इतके प्रचलित का आहे?	15

GURU DEEKSHAA IAS

1. - UNSC:

GS II

विषय→आंतरराष्ट्रीय संबंध

➤ संदर्भ:

- 22 सप्टेंबर रोजी, अनेक मंत्री, राज्यप्रमुख आणि UN सुरक्षा परिषदेतील प्रतिनिधींनी युक््रेनमध्ये सुरू असलेल्या संकटावर आपला इशारा दिला. परराष्ट्र मंत्री एस. जयशंकर हे त्यापैकी एक होते.

बद्दल:

- 1945 मध्ये, यूएन चार्टरने सुरक्षा परिषद तयार केली. हे संयुक्त राष्ट्रांच्या सहा मुख्य संस्थांपैकी एक आहे.
- जनरल असेंब्ली (UNGA), विश्वस्त परिषद, आर्थिक आणि सामाजिक परिषद, आंतरराष्ट्रीय न्यायालय आणि सचिवालय या UN च्या उर्वरित 5 संस्था बनतात.
- जागतिक शांतता आणि सुरक्षितता राखण्यासाठी योगदान देणे हे त्याचे प्रमुख कर्तव्य आहे.
- कौन्सिलचे मुख्य कार्यालय न्यूयॉर्कमध्ये आहे.

सदस्य:

- दोन वर्षांच्या कालावधीसाठी निवडलेले दहा स्थायी सदस्य आणि पाच स्थायी सदस्य हे परिषदेचे पंधरा सदस्य बनतात.

- युनायटेड स्टेट्स, रशियन फेडरेशन, फ्रान्स, चीन आणि युनायटेड किंग्डम हे पाच स्थायी सदस्य आहेत.
- भारत गेल्या वर्षी (2021) UNSC मध्ये अस्थायी सदस्य म्हणून सामील झाला, आठव्यांदा सदस्य बनला. ते 2021 ते 2022 पर्यंत कौन्सिलवर काम करेल.
- एकूण 10 स्थायी सदस्यांपैकी, महासभा प्रत्येक वर्षी त्यापैकी पाच सदस्यांची दोन वर्षांच्या मुदतीसाठी निवड करते. 10 कायम नसलेल्या जागांचे वाटप प्रदेशानुसार केले जाते.
- 15 कौन्सिल सदस्य प्रत्येक महिन्याला पर्यायी अध्यक्षपद धारण करतात.

मतदान प्राधिकरण:

- सुरक्षा परिषदेच्या प्रत्येक सदस्याला एक मत मिळते. सुरक्षा परिषद नऊ सदस्यांच्या बहुमताने निर्णय घेते, ज्यात कायमस्वरूपी सदस्यांचाही समावेश आहे, जे या निर्णयाला सहमती देतात. पाच स्थायी सदस्यांपैकी एकाने "नाही" असे मत दिल्यास ठराव मंजूर होऊ शकत नाही.
- सुरक्षा परिषदेचा सदस्य नसलेल्या कोणत्याही UN सदस्याला जेव्हा जेव्हा सुरक्षा परिषद सदस्याच्या हितसंबंधांवर विशेष प्रभाव पडतो असे ठरवते तेव्हा त्यांना मत न घेता चर्चेत भाग घेण्याची परवानगी असते.

भारत आणि UNSC:

- भारताने 1947-1948 च्या सार्वत्रिक मानवाधिकार घोषणा (UDHR) च्या मसुद्यात सक्रिय सहभाग घेतला आणि दक्षिण आफ्रिकेतील वर्णद्वेषाच्या विरोधात जोरदारपणे बोलले.
- पूर्वीच्या वसाहतींचा UN मध्ये प्रवेश, मध्यपूर्वेतील प्राणघातक संघर्ष सोडवणे आणि आफ्रिकेत शांतता राखणे यासह अनेक बाबींवर धोरणे तयार करण्यात भारताने योगदान दिले आहे.
- UN मध्ये विशेषतः जागतिक शांतता आणि सुरक्षितता राखण्यासाठी त्यांनी महत्त्वपूर्ण योगदान दिले आहे.
- भारताने 43 शांतता मोहिमांमध्ये भाग घेतला आहे, ज्यामध्ये एकूण 160,000 हून अधिक सैन्य आणि अनेक पोलिस अधिकारी योगदान देत आहेत.
- भारताची लोकसंख्या, प्रदेश, सकल देशांतर्गत उत्पादन (GDP), आर्थिक क्षमता, सभ्यता वारसा, सांस्कृतिक विविधता, राजकीय व्यवस्था आणि UN क्रियाकलापांमधील ऐतिहासिक आणि वर्तमान योगदान लक्षात घेता UNSC मध्ये कायमस्वरूपी जागेसाठी भारताची मागणी पूर्णपणे योग्य आहे.

UNSC मध्ये समस्या:

सभेची मिनिटे आणि नोंदींचा अभाव:

- UNSC मानक UN कार्यपद्धतीनुसार काम करत नाही आणि तिची कोणतीही बैठक रेकॉर्ड केलेली नाही.

- शिवाय, चर्चेसाठी, दुरुस्तीसाठी किंवा आक्षेपासाठी मीटिंगचा "मजकूर" नाही.

UNSC मध्ये सत्ता संघर्ष:

- UNSC च्या पाच स्थायी सदस्यांना व्हेटो पॉवर असणे हे आजच्या काळात आणि युगात पुरातन आहे.
- सध्याच्या स्वरूपात, मानवी सुरक्षा आणि शांतता या क्षेत्रातील जागतिक गतिशीलता आणि घडामोडी समजून घेण्यात UNSC अडथळा बनला आहे.

P5 मधील संघर्ष:

- UN सदस्यांमधील अत्यंत धुवीकरणामुळे निर्णय एकतर घेतले जात नाहीत किंवा फारसे विचारात घेतले जात नाहीत.
- UNSC P-5 वारंवार विभाजित होते, जे महत्त्वाचे निर्णय घेण्यापासून प्रतिबंधित करते.
- एक उदाहरण म्हणून, जेव्हा कोरोनाव्हायरस साथीचा उदय झाला, तेव्हा UN, UNSC आणि जागतिक आरोग्य संघटना प्रसार नियंत्रित करण्यात सरकारांना प्रभावीपणे मदत करू शकले नाहीत.

कमी प्रतिनिधित्व असलेली संस्था:

- हे त्रासदायक आहे की UNSC जगातील चार सर्वात महत्त्वपूर्ण राष्ट्रांपासून वंचित आहे: दक्षिण आफ्रिका, जर्मनी, ब्राझील आणि भारत.

खूप पुढे:

- P5 आणि उर्वरित जग यांच्यातील शक्तीतील असमानता दूर करण्याची नितांत गरज आहे.
- जागतिक शांतता आणि सुरक्षितता राखण्यासाठी संयुक्त राष्ट्रसंघाच्या संस्थेला "नित्य-जटिल आणि वाढत्या समस्या" योग्यरित्या संबोधित करण्यासाठी, सुरक्षा परिषदेत आणखी कायमस्वरूपी आणि कायमस्वरूपी जागा जोडून सुधारणा करणे आवश्यक आहे.
- भारत, UNSC च्या विद्यमान स्थायी सदस्यांपैकी एक आहे, एक ठराव तयार करून सुरुवात करू शकतो ज्यामध्ये शरीराच्या सुधारणेसाठी शिफारसींची संपूर्ण यादी समाविष्ट आहे.
- ते समान दृष्टिकोन असलेल्या इतर राष्ट्रांशी देखील संपर्क साधू शकते (जसे की G4: भारत, जर्मनी, जपान आणि ब्राझील) आणि संपूर्ण यूएनजीएला संबोधित करण्यासाठी पुरेशा संख्येने राष्ट्रे एकत्र येईपर्यंत आणि वाजवी पद्धतीने ठराव प्रस्तावित होईपर्यंत आपले मित्र राष्ट्रांचे नेटवर्क वाढवू शकतात. उत्तीर्ण होण्याची शक्यता.

- **स्रोत→हिंदू**

2. - जी ४:

GS II

विषय→आंतरराष्ट्रीय संबंध

➤ संदर्भ:

- परराष्ट्र मंत्री एस. जयशंकर यांनी नुकतीच यूएनमध्ये सुधारणा करण्याच्या उद्देशाने भेट दिली. गुरुवारी, ब्रिक्स बैठकीनंतर, त्यांनी द ग्रुप ऑफ फोर (G4) च्या अंतर्गत जर्मनी, ब्राझील आणि जपानमधील त्यांच्या समकक्षांशी भेट घेतली. गटाच्या मुख्य उद्दिष्टांमध्ये UNSC आणि UNSC सुधारणांमध्ये G4 राष्ट्रांसाठी कायम सदस्यत्व समाविष्ट आहे, परंतु ते इतकेच मर्यादित नाही. त्यांनी गुरुवारी सुधारणा पुढे नेण्याच्या त्यांच्या वचनबद्धतेची पुष्टी केली आणि या क्षेत्रातील विकासाच्या कमतरतेबद्दल निराशा व्यक्त केली.

- संयुक्त राष्ट्रांच्या सुधारणांसाठी G4 मोहिमा, विशेषतः कायमस्वरूपी आणि कायमस्वरूपी UNSC पदांवर गरीब राष्ट्रांचे प्रतिनिधित्व वाढवले.
- नवीन स्थायी सदस्यांपर्यंत व्हेटोचा विस्तार करण्यात कोणतीही समस्या नसताना, फ्रान्स G4 आणि आफ्रिकन प्रतिनिधी सदस्य म्हणून समाविष्ट करण्यास समर्थन देतो. व्हेटो पॉवर नसतानाही, यूके नवीन सदस्य म्हणून G4 चे समर्थन करते.
- युनिटिंग फॉर कन्सेन्सस चळवळ किंवा कॉफी क्लब (पाकिस्तानसह इटलीच्या नेतृत्वाखालील 12 राष्ट्रांचा समूह) त्यांच्या राजकीय किंवा आर्थिक शत्रूप्रमाणेच वारंवार G4 बोलींना विरोध करतात.

• स्रोत→हिंदू

बद्दल:

- सदस्य: जपान, ब्राझील, जर्मनी, ब्राझील आणि भारत
- 2004 मध्ये स्थापन झालेल्या संयुक्त राष्ट्र सुरक्षा परिषदेचे सदस्य कायमस्वरूपी जागांसाठी एकमेकांच्या उमेदवारीला पाठिंबा देतात.
- यूएनच्या स्थापनेपासून, या चार राष्ट्रांपैकी प्रत्येक राष्ट्र परिषदेच्या निवडलेल्या स्थायी सदस्यांपैकी एक आहे.
- त्यांचा आर्थिक आणि राजकीय प्रभाव गेल्या काही दशकांमध्ये नाटकीयरित्या वाढला आहे, स्थायी सदस्यांच्या (P5)

3. - क्वाड:

GS II

विषय→आंतरराष्ट्रीय संबंध

➤ संदर्भ:

- संयुक्त राष्ट्र महासभेच्या (UNGA) बाहेरील बाजूस, भारत, अमेरिका, ऑस्ट्रेलिया आणि जपान या राष्ट्रांच्या क्वाड गटाच्या परराष्ट्र मंत्र्यांनी शुक्रवारी त्यांचे मानवतावादी सहाय्य आणि आपत्ती निवारण (HADR) संबंध औपचारिक करण्यासाठी भेट घेतली.

क्वाड:

- भारत, युनायटेड स्टेट्स, जपान आणि ऑस्ट्रेलिया यांच्यातील चतुर्भुज सुरक्षा संवाद (क्वाड) एक "मुक्त, मुक्त आणि समृद्ध" इंडो-पॅसिफिक क्षेत्र आहे जे सुनिश्चित करण्यासाठी आणि प्रोत्साहित करण्याचा प्रयत्न करते.
- जपानचे पंतप्रधान शिंजो आबे यांनी 2007 मध्ये प्रथमच क्वाडची संकल्पना मांडली. तथापि, चीनच्या दबावाखाली ऑस्ट्रेलियाने माघार घेतल्याने ही योजना पुढे जाऊ शकली नाही.
- हिंद महासागरापासून पश्चिम पॅसिफिकपर्यंत सागरी सामान्यांचे रक्षण करण्यासाठी, शिन्झो आबे यांनी पुन्हा एकदा ऑस्ट्रेलिया, भारत, जपान आणि अमेरिका यांच्या सहभागासह आशियातील "डेमोक्रेटिक सिक्युरिटी डायमंड" ची कल्पना मांडली.

- भारत, अमेरिका, ऑस्ट्रेलिया आणि जपान (विशेषतः चीन) यांनी नोव्हेंबर 2017 मध्ये इंडो-पॅसिफिकमधील महत्वाच्या सागरी मार्गांचे स्वातंत्र्य राखण्यासाठी नवीन धोरण तयार करण्यासाठी बहुप्रतिक्षित "क्वाड" युतीची स्थापना केली होती.

चीन आणि क्वाड नेशन्स:

संयुक्त राज्य:

- पूर्व आशियात चीनचा वाढता प्रभाव मर्यादित ठेवण्यासाठी अमेरिकेची रणनीती होती. त्यामुळे युनायटेड स्टेट्सकडे इंडो-पॅसिफिक प्रदेशात आपला प्रभाव पुन्हा मिळवण्याची संधी म्हणून पाहिले जाते.
- अमेरिकेने आपल्या नॅशनल सिक्युरिटी स्ट्रॅटेजी, नॅशनल डिफेन्स स्ट्रॅटेजी आणि इंडो-पॅसिफिक स्ट्रॅटेजीवरील पेंटागॉनच्या अहवालात चीन आणि रशियाचा सामरिक प्रतिस्पर्धी म्हणून उल्लेख केला आहे.

ऑस्ट्रेलिया:

- ऑस्ट्रेलियाला त्याच्या विद्यापीठांमध्ये चीनचा वाढता प्रभाव आणि त्याची जमीन, पायाभूत सुविधा आणि राजकारणात रस आहे.
- ऑस्ट्रेलियाने चीनसोबतच्या सर्वसमावेशक धोरणात्मक भागीदारीसाठी आपली बांधिलकी कायम ठेवली आहे.

जपान:

- जपानने गेल्या दहा वर्षांत चीनच्या भूभागावरील घुसखोरीबद्दल चिंता व्यक्त केली आहे.
- जपानची अर्थव्यवस्था अजूनही चीनबरोबरच्या व्यापारावर बरीच अवलंबून आहे; 2017 च्या सुरुवातीपासून, निव्वळ निर्यातीचा वाटा जपानच्या आर्थिक वाढीपैकी तंतोतंत एक तृतीयांश आहे.
- त्यामुळे जपान आपल्या आर्थिक गरजा आणि प्रादेशिक चिंता चीनसोबत संतुलित करत आहे.
- बेल्ट अँड रोड इनिशिएटिव्हचा भाग म्हणून इतर राष्ट्रांमधील पायाभूत सुविधा प्रकल्पांमध्ये भाग घेण्याचे आश्वासनही जपानने दिले आहे. असे केल्याने, जपान चीनशी चांगले संबंध वाढवून त्या राष्ट्रांमधील चिनी प्रभाव कमी करू शकतो.

भारत:

- चीनच्या अलीकडील आंतरराष्ट्रीय कायद्याचे उल्लंघन, विशेषतः दक्षिण चीन समुद्रातील बेटांवर लष्करी प्रतिष्ठान उभारणे, तसेच त्याच्या वाढत्या लष्करी आणि आर्थिक सामर्थ्यामुळे भारताला सामरिक धोक्याचा सामना करावा लागत आहे.
- चीनचे सामरिक महत्त्व पाहता भारत चीनच्या धोरणात्मक स्वायत्ततेशी एकनिष्ठ राहून चीन आणि अमेरिका यांच्यात समतोल साधत आहे, जो परंपरेने चीनला दिलासा देत आहे.

- चीन कवायतीबाबत सावध असल्याने भारताने ऑस्ट्रेलियाला भारत, अमेरिका आणि जपान यांच्यातील मलबार त्रिपक्षीय सागरी सरावात भाग घेण्यासही नकार दिला आहे.
- राष्ट्राध्यक्ष शी जिनपिंग आणि पंतप्रधान मोदी यांच्यात ममल्लापुरम येथे नुकतीच झालेली शिखर परिषद सकारात्मक घडामोडी आहे आणि दोन्ही पक्षांना दोन्ही बाजूंच्या स्टॅकहोल्डर्सना धोरणात्मक दिशा प्रदान करणे आवश्यक आहे असे वाटते.

आव्हाने:

- चीनचे प्रादेशिक दावे चीनने असा दावा केला आहे की, संपूर्ण दक्षिण चीन समुद्राच्या प्रदेशावर ऐतिहासिकदृष्ट्या त्याच्या मालकीची आहे, त्यामुळे त्याला बेटे तयार करण्याचा अधिकार मिळाला आहे. तथापि, 2016 मध्ये आंतरराष्ट्रीय लवादाने दावा नाकारला होता.
- ASEAN सोबत चीनची संघटना: शिवाय, चीन आणि ASEAN राष्ट्रे चांगलीच जुळतात. नुकत्याच स्थापन झालेल्या प्रादेशिक सहकार्य आर्थिक भागीदारी (RCEP) द्वारे आसियान देशांवर चीनचा वाढता प्रभाव दिसून येतो.
- चीनची आर्थिक शक्ती: चीनची आर्थिक ताकद आणि त्यावर जपान आणि ऑस्ट्रेलिया सारख्या देशांचे अवलंबित्व पाहता चीनशी ताणलेले संबंध क्वाड राज्यांना परवडणारे नाहीत.

- चार राष्ट्रांमधील अभिसरण: क्वाड गटातील प्रत्येक देश वेगवेगळ्या गोष्टींसाठी आकांक्षा बाळगतो आणि त्यांच्या स्वतःच्या हितसंबंधांचा समतोल साधण्याचा प्रयत्न करतो. परिणामी, क्वाड नेशनच्या सामूहिक दृष्टीमध्ये एकवाक्यता नाही.

खूप पुढे:

- क्वाडला अधिक अचूक स्व-प्रतिमा आवश्यक असेल. क्वाडच्या सदस्यांनी आवेगाने वागण्याचा प्रतिकार केला पाहिजे. याव्यतिरिक्त, मोकळेपणा दाखवणे आणि "फ्री आणि ओपन इंडो-पॅसिफिक" हा वाक्यांश केवळ कॅचफ्रेजपेक्षा अधिक आहे याची खात्री करणे महत्वाचे आहे.
- यूएसला देखील जोडणीची संकल्पना पुढे नेण्यासाठी अधिक सक्रिय दृष्टीकोन स्वीकारण्याची आवश्यकता असताना, भारत, जपान आणि ऑस्ट्रेलिया सारखे देश पायाभूत सुविधांच्या उपक्रमांमध्ये नेतृत्व करू शकतात.
- क्वाडने मजबूत प्रादेशिक संवाद प्रक्रिया स्थापन करण्यावर लक्ष केंद्रित केले पाहिजे आणि प्रादेशिक महत्वाच्या बाबींवर आसियान देशांसोबत काम केले पाहिजे.
- क्वाड फ्रेमवर्कमध्ये भारताचा सहभाग त्याला भौगोलिक राजकीय वैधता देतो आणि जागतिक परिणामांसह प्रादेशिक सुरक्षा आर्किटेक्चरला सक्रियपणे आकार देण्याची भारताला दुर्मिळ संधी देते.
- स्रोत→हिंदू

4. - भारतात बालविवाहः

GS II

विषय→सामाजिक क्षेत्रे

➤ संदर्भः

- ओडिशातील एक लहान जिल्हा, नयागढने सर्व जिल्ह्यातील किशोरवयीन मुलींचा बारकाईने डेटा संकलित करून बालविवाह समाप्त करण्यासाठी एक अभिनव दृष्टीकोन घेतला आहे.
- बालविवाह ही एक जगभरातील समस्या आहे जी लैंगिक असमानता, दारिद्र्य, सामाजिक नियम आणि असुरक्षिततेमुळे वाढलेली आहे आणि ती कुठेही उद्धवली तरी तिचे भयंकर परिणाम होतात. बालविवाहाचे उच्च दर हे लिंगभेदाचे आणि समाजातील मुली आणि स्त्रियांना संधी नसणे यांचे प्रतिबिंब आहे.
- भारतातील अनेक नियामक तरतुदी आणि कंडिशनल कॅश ट्रान्सफर (CCT) कार्यक्रमांसारखे कार्यक्रम असूनही ही सुधारणा विशेष उल्लेखनीय नाही. जेव्हा कोविड-19 ला देशव्यापी लॉकडाऊन अंतर्गत ठेवण्यात आले तेव्हा परिस्थिती आणखी बिकट झाली.

भारतात बालविवाहः

- प्रसारः UNICEF च्या अंदाजानुसार, भारतात दरवर्षी 18 वर्षांखालील किमान 1.5 दशलक्ष मुलींची लग्ने होतात, ज्यामुळे तो जगभरात सर्वाधिक बालवधू असलेला देश बनतो, एकूण मुलींपैकी एक तृतीयांश आहे.

- मुलींमधील बालविवाहाची मूळ कारणे: बालविवाह सामाजिक आणि आर्थिक वातावरणात होतात ज्यात महिला आणि मुलींच्या स्थानाविषयी तसेच पती/पत्नी आणि माता या नात्याने त्यांच्या जबाबदाऱ्यांबद्दलच्या पूर्वकल्पनेने आकार घेतला जातो.
- हे घरगुती काम आणि स्त्रियांद्वारे प्रदान केलेल्या काळजीची वास्तविकता, सुरक्षित आणि संरक्षित राहण्यासाठी मुलींनी लहान वयात लग्न करणे आवश्यक आहे ही कल्पना आणि कौटुंबिक सन्मान किंवा आर्थिक ओझ्याला संभाव्य हानीची चिंता यासह आहेत.
- आणखी एक घटक म्हणजे मुलांसाठी प्राधान्य, ज्यामुळे इच्छेपेक्षा जास्त मुली होतात.
- अधिक मुलांचे संगोपन करू शकणाऱ्या श्रीमंत कुटुंबांमध्ये ही समस्या कमी आढळते.
- तरुण, अगदी प्रीप्युबसंट नववधूंचा पुरवठा करण्यासाठी, गरीब कुटुंबे त्यांच्या मुली तयार होण्याआधीच त्यांचे लग्न ठरवू शकतात.
- काही पालक या वयाच्या आसपास त्यांच्या मुलासाठी जुळणी शोधू लागतात कारण ते 15 ते 18 वर्षे वयोगटातील श्रेणी निष्फळ मानतात, विशेषतः मुलींसाठी.
- मुलांच्या तुलनेत तरुण मुलींची लग्ने होण्याची शक्यता जास्त असते.
- याव्यतिरिक्त, केवळ 14 वर्षांपर्यंतचे शिक्षण मोफत आहे आणि शिक्षण हक्क कायद्यानुसार आवश्यक आहे.

- बालविवाहावरील NFHS संशोधन 2015-16 मध्ये आयोजित केलेल्या राष्ट्रीय कुटुंब आरोग्य सर्वेक्षणाच्या (NFHS4) चौथ्या टप्प्यातील आकडेवारीनुसार, चार पैकी एक भारतीय मुलीचे त्या वेळी 18 वर्षांचे होण्यापूर्वीच लग्न होत होते.
- मतदानाच्या वेळी, 15 ते 19 वयोगटातील 8% महिला एकतर माता किंवा गर्भवती होत्या.
- सूत्रांनी दिलेल्या माहितीनुसार, कोविड महामारीमुळे बालविवाहांमध्ये वाढ झाली आहे आणि NFHS5 (2019-20) च्या पहिल्या टप्प्यातील निकाल बालविवाहाविरुद्धच्या लढ्यात कोणतीही प्रशंसनीय प्रगती दर्शवत नाहीत.

बालविवाह आणि संबंधित समस्या:

- बालविवाह मुलींच्या हक्कांचे उल्लंघन करतात आणि त्यांना लोकांच्या समजातून अक्षरशः पुसून टाकतात.
- शिक्षणाचा अधिकार, फुरसतीच्या वेळेचा अधिकार आणि बलात्कार आणि लैंगिक शोषणासह मानसिक किंवा शारीरिक शोषणापासून संरक्षणाचा अधिकार हे काही मूलभूत अधिकार आहेत.
- महिलांचे अशक्तीकरण: बालवधू त्यांचे शिक्षण पूर्ण करू शकत नसल्यामुळे, त्या विसंबून राहतात आणि कमकुवत राहतात, जे लैंगिक समानता प्राप्त करण्यासाठी महत्त्वपूर्ण अडथळा निर्माण करते.
- संबंधित आरोग्य समस्या: किशोरवयीन गर्भधारणा, मुलांची वाढ, लोकसंख्या वाढ, मुलांसाठी अपुर्या शैक्षणिक संधी आणि स्त्रियांची कमी झालेली रोजगार हे सर्व बालविवाहाशी संबंधित खर्च आहेत.

- किशोरवयीन पर्तीचा घरात अनेकदा निम्न दर्जा असतो, ज्यामुळे त्यांना दीर्घकाळ घरगुती काम, खराब पोषण आणि अशक्तपणा, सामाजिक अलगाव, घरगुती अत्याचार आणि घरातील निर्णयांवर कमी नियंत्रण यासाठी दोषी ठरते.
- अपुरे शालेय शिक्षण, कुपोषण आणि लवकर गर्भधारणा यासह कुपोषणाच्या आंतरपिढी चक्रात योगदान देणारे आणखी एक घटक म्हणजे कमी जन्माचे वजन.
- सीसीटीची अकार्यक्षमता खराब बालविवाह संपुष्टात आणते: सशर्त रोख हस्तांतरण (सीसीटी) म्हणून ओळखले जाणारे कार्यक्रम पूर्वनिर्धारित निकष पूर्ण करण्याच्या बदल्यात कुटुंबांना निधी देतात.
- गेल्या 20 वर्षांत बालविवाह दूर करण्यासाठी बहुतांश सरकारांनी सीसीटीचा वापर त्यांचे प्राथमिक धोरण साधन म्हणून केला आहे.
- तथापि, ते स्वतःहून सामाजिक मानके बदलू शकत नाहीत. पौगंडावस्थेतील मुलींचे दैनंदिन अनुभव नेहमीच सामान्य परिस्थितींबद्दल संवेदनशील नसतात.

पावले उचलणे:

- धोरणात्मक हस्तक्षेप: भारतातील मुलगी-बालविवाह समाप्त करण्याच्या धोरणाचा एक महत्वाचा घटक म्हणजे कायदा.
- 2017 मध्ये, कर्नाटकाने बालविवाह प्रतिबंधक कायद्यात बदल करून सुरुवातीपासून सर्व बालविवाह रद्दबातल ठरवले, त्यांना फौजदारी गुन्हा ठरवला आणि जो कोणी बालविवाहाची सोय करतो त्याला किमान कठोर कारावासाची शिक्षा ठोठावली. मधली पातळी अशाच प्रकारे वापरली जाऊ शकते.

- सामाजिक बदलामध्ये सरकारचा सहभाग: शिक्षक, अंगणवाडी पर्यवेक्षक, पंचायत आणि महसूल कर्मचारी यांसारख्या ग्रामीण समाजाशी संलग्न असलेल्या विविध विभागातील क्षेत्रीय अधिकारी हे बालविवाह प्रतिबंधक अधिकारी असल्याची माहिती देण्यात यावी.
- ग्रामपंचायतींमध्ये जन्म आणि विवाह नोंदणीचे विकेंद्रीकरण केल्याने महिला आणि मुलींना त्यांचे वय आणि विवाहाची महत्त्वपूर्ण कागदपत्रे प्रदान करून त्यांचे हक्क सांगण्याची क्षमता सुधारेल.
- माध्यमिक शिक्षणाची वाढ, किफायतशीर सार्वजनिक वाहतुकीत सुलभ प्रवेश आणि तरुण स्त्रियांना त्यांच्या शिक्षणाचा उपयोग उदरनिर्वाहासाठी करण्यासाठी प्रोत्साहन हे सामाजिक बदल घडवून आणणारे काही घटक आहेत.
- शिक्षणाचा विस्तार फक्त त्यात प्रवेश वाढवण्यापलीकडे आहे. मुलींना शाळेत जाणे, तिथे राहणे आणि यशस्वी होणे आवश्यक आहे.
- अल्पवयीन मुलींना शाळेतून बाहेर काढण्यापासून रोखण्यासाठी, राज्ये त्यांच्या निवासी शाळा, मुलींची वसतिगृहे आणि सार्वजनिक वाहतुकीच्या नेटवर्कचा वापर करू शकतात, विशेषतः गरीब भागात.
- हायस्कूलमधील मुली आणि मुलांनी प्रौढत्वापर्यंत पुरोगामी वृत्ती विकसित करण्यासाठी लैंगिक समानतेबद्दल नियमितपणे संवाद साधणे आवश्यक आहे.
- सक्षमीकरणाचे उपाय: बालविवाह संपवण्यासाठी, महिला समख्या सारख्या उपक्रमांद्वारे सामुदायिक सहभाग यासारख्या सशक्तीकरणाचे उपाय देखील आवश्यक आहेत.

- संपूर्ण भारतातील ग्रामपंचायतींमध्ये होणाऱ्या मुलांच्या ग्रामसभेत मुले त्यांच्या चिंता व्यक्त करू शकतात.
- बालविवाह रोखण्यासाठी आर्थिक विस्तार आवश्यक आहे. भारताला केवळ सांस्कृतिकदृष्ट्याच नव्हे तर आर्थिकदृष्ट्याही बदलण्याची गरज आहे, जर स्त्रियांचे लग्न नंतर होईल याची खात्री करायची असेल.
- भारतीय अधिक श्रीमंत झाल्यामुळे आणि अत्यंत दारिद्र्यात जगणाऱ्यांची संख्या कमी झाल्यामुळे यातील काही गोष्टी आधीच घडल्या आहेत.
- आर्थिक प्रगतीमुळे भारतीय मुली बालविवाह टाळतील. लैंगिक प्राधान्याच्या विरोधात सांस्कृतिक आणि शैक्षणिक ज्ञानासह एकत्रित, ज्यास निःसंशयपणे अधिक वेळ लागेल; आर्थिक यश दीर्घकालीन निराकरण.

निष्कर्ष:

- मुलींचे बालविवाह संपवण्याच्या दृष्टीने, शिक्षण, कायदेविषयक निर्बंध आणि जागरूकता वाढवण्याच्या मोहिमांसह सामाजिक बदलाच्या एजंटोंकडे अजूनही बरेच काही आहे. याव्यतिरिक्त, बदल आतून बाहेरून उद्भवला पाहिजे.

- **स्रोत → हिंदू**

संपादकीय विश्लेषण

1. अंतर्गत लोकशाही:

एखाद्या राजकीय पक्षाची लोकशाही जबाबदारी राष्ट्रापेक्षा कशी वेगळी आहे:

- राजकीय पक्ष आणि राष्ट्र यांच्यात लोकशाही जबाबदारी लक्षणीयरीत्या भिन्न असते.
- राजकीय पक्ष हे लोकांसाठी राज्याची सत्ता काबीज करण्यासाठी आणि विशिष्ट सामाजिक अजेंडा साकारण्यासाठी एकत्र काम करण्याचे साधन आहे.
- लोकशाहीची भूमिका नित्य निवडणुकांद्वारे राज्य लोकसंख्येच्या विस्तृत भागाचे प्रतिनिधी आहे याची खात्री करणे आहे कारण त्यांच्या स्वतःच्या देशाची दृष्टी आणि आदर्श यांच्या संदर्भात व्यक्तींमध्ये बरेचदा मतभेद असतात.
- म्हणून, राजकीय पक्षातील लोकशाही उत्तरदायित्व ही वैचारिक चौकटीत असते, तर देशाच्या पातळीवरील लोकशाही ही दिशा पूर्णपणे बदलण्याची तळापासून वरची शक्यता असते.

पक्ष नेतृत्वाच्या निवडणुका हा पक्षांतर्गत उपाय आहे का?

- सत्ता बळकट करण्यासाठी आणि यथास्थिती टिकवून ठेवण्यासाठी अंतर्गत संस्थात्मक कार्यपद्धती कमकुवत करण्याच्या सध्याच्या सत्ता केंद्रांच्या क्षमतेला समर्थकांनी कमी लेखले आहे.

- खालचे स्तर स्वतंत्र असतील आणि उच्च पातळीच्या नेतृत्वाला जबाबदार धरतील ही कल्पना विविध मार्गांनी शक्ती व्यक्त करते.
- मतदारांचे स्वातंत्र्य आणि गुणवत्ता: अंतर्गत निवडणुकांचे निकाल हे मतदारांच्या स्वातंत्र्यावर आणि गुणवत्तेवर अवलंबून असतात.
- अप्रत्यक्ष निवडणुकांतील मतदार (प्रतिनिधींद्वारे) कदाचित वर्तमान शक्तीची गतिशीलता प्रतिबिंबित करतील.
- वैचारिक सौम्यता आणि/किंवा संधीसाधू सभासदत्वाद्वारे पकडल्याबद्दलच्या चिंता थेट निवडणुकांमध्ये उद्भवतात.
- हे स्पष्ट आहे की अंतर्गत निवडणुकांवर नियंत्रण फुटू शकते, परंतु ते विचारधारा, संघटना आणि सक्षमता या तीन परस्परसंबंधित अक्षांसह प्रत्येक पक्षाच्या सदस्याला लागू होणारी नियामक जबाबदारी निर्माण करण्यास असमर्थ आहेत.
- परिणामी, बदलत्या वातावरणात मानक उत्तरदायित्वाची स्थापना केली जाते आणि त्यासाठी जाणीवपूर्वक प्रयत्न करणे आवश्यक असते.
- राजकीय पक्ष लोकशाही हे स्वतःचे ध्येय नाही.
- राज्याच्या उलट लोकशाही हे राजकीय पक्षाचे ध्येय नाही.
- लोकशाही राज्याद्वारे वैयक्तिक कल्याण आणि स्व-इच्छेची अंतिम संभाव्य प्राप्ती हा स्वतःचा अंत आहे.
- सरकारवर ताबा मिळवण्यासाठी राजकीय पक्ष अस्तित्वात असतो.

- लोकशाही कार्यप्रणाली हे राजकीय पक्षाचे स्वतःचे उद्दिष्ट नाही; ही एक वैचारिक आवश्यकता, व्यावहारिक निर्णय किंवा कायदेशीर धोरण असू शकते.

पुढे जात आहे:

- पक्षांतर्गत कार्यपद्धतींवर लक्ष केंद्रित करण्याऐवजी पक्षांतर विरोधी कायदा काढून टाकणे ही सत्तेचे विकेंद्रीकरण करण्याची एक रणनीती आहे.
- विधीमंडळात मतांचा प्रचार करणे आवश्यक असल्याने पक्ष संघटनेत सौदेबाजीची संधी मिळेल.
- सर्वात महत्वाचे म्हणजे, ही सुधारणा सर्व राजकीय पक्षांवर समान भार टाकेल आणि एकूणच राजकीय वातावरण बदलण्याच्या संधी उघडू शकेल.
- या विधानाचा विचार करा, "राजकीय पक्षांमधील अंतर्गत लोकशाही कार्यपद्धतीचा अभाव राष्ट्राच्या व्यापक राजकीय कार्यपद्धतीवर परिणाम करतो. भारतात त्याच्या अनुपस्थितीची कारणे तपासा आणि त्याचा प्रचार कसा करता येईल यासाठी शिफारसी करा.

निष्कर्ष:

- लोकशाहीचे कार्य हे सुनिश्चित करणे आहे की राज्य नियमित निवडणुकांद्वारे बहुसंख्य लोकांचे प्रतिनिधी आहे, इतकेच नव्हे तर संघर्ष वाटाघाटीसाठी एक फ्रेमवर्क स्थापित करणे.

2. इवोरक तंत्रः

तंत्र अजूनही इतके प्रचलित का आहे?

व्हर्नन इवोराक बद्दलः

- इवोरॅक (उच्चारित डो-रॅक) दृष्टीकोन 1970 च्या दशकाच्या सुरुवातीस अमेरिकन हवामानशास्त्रज्ञ इवोराक यांनी तयार केला होता.
- ही पद्धत उष्णकटिबंधीय वादळांच्या अंदाजात मदत करते.
- त्याच्या पद्धतीमुळे लाखो लोकांचे जीव वाचले आहेत आणि यापुढेही असेच सुरू राहणार आहे.

इवोराक तंत्रः

- 1969 मध्ये वायव्य प्रशांत महासागरातील वादळे शोधण्यासाठी इवोरॅक पद्धत तयार करण्यात आली.
- ध्रुवीय परिभ्रमण उपग्रह (चक्रीवादळे, चक्रीवादळ आणि टायफून) पासून प्रवेश करण्यायोग्य उपग्रह फोटोंचा वापर करून अंदाजकर्त्यांनी उष्णकटिबंधीय वादळांच्या निर्मितीची वैशिष्ट्ये तपासली.
- दिवसा दृश्यमान स्पेक्ट्रममधील फोटो वापरण्यात आले आणि रात्रीच्या वेळी समुद्राचे परीक्षण करण्यासाठी इन्फ्रारेड प्रतिमा वापरल्या गेल्या.
- उष्णकटिबंधीय चक्रीवादळाच्या वाढ आणि मृत्यूच्या संकल्पनात्मक मॉडेलवर आधारित ढगांचे नमुने ओळखण्याची ही एक पद्धत होती.

- जमिनीच्या विरुद्ध, 1970 च्या दशकात थोडेसे महासागर निरीक्षण होते.
- भूमी-आधारित हवामान निरीक्षणांचे जाळे आजही विकसित केले जात आहे, मग ते स्वयंचलित पर्जन्यमापक, स्वयंचलित हवामान केंद्रे किंवा मानवी निरीक्षणे वापरून असोत.
- तथापि, सध्या महासागराची काही निरीक्षणे आहेत.
- चार महासागरांमध्ये अनेक प्रचंड क्षेत्रे आहेत ज्यांचा हवामानशास्त्रीय उपकरणांचा वापर करून पूर्णपणे शोध घेतला गेला नाही.
- बहुसंख्य महासागर निरीक्षणे बॉईज किंवा विशेष जहाजे पाठवून केली जातात, तथापि अजूनही जगभरातील महासागरांवरून पुरेशी निरीक्षणे केलेली नाहीत.
- उष्णकटिबंधीय वादळांची ताकद आणि वाऱ्याच्या गतीचा अंदाज घेण्यासाठी, हवामानशास्त्रज्ञांना उपग्रह-आधारित प्रतिमांवर अधिक अवलंबून राहावे लागले आणि उपलब्ध महासागर डेटासह ते एकत्र करावे लागले.

Guru Deekshaa IAS is happy to announce first ever kannada current affairs magazine for kannada medium aspirants of Karnataka. The three important thumb rules for any competitive exam are

Vijay Kumar G

Founder and Director
Guru Deekshaa IAS

- First-NCERT/STATE syllabus books which helps to develop your understanding on the subjects
- Second-Daily current affairs helped to build your further understanding of the events related to your examination, Apart from knowledge it build the personality of an individual which brings in confidence to face any examination.
- Third-Practice previous year question papers and mock test available in the market to train your mind as per the requirement of the examination.

Thousand miles of journey starts with single step, We at Guru Deekshaa have taken this first step towards empowering you to prepare for civil for services. Now its your turn to start preparation and achieve your dream of becoming IAS/IPS.

CALL US FOR MORE DETAILS

 76 76 74 98 77

JOIN OFFICIAL TELEGRAM FOR MATERIAL AND UPDATES

 @GURU_DEEKSHAAIAS

FOLLOW OUR INSTAGRAM FOR DAILY UPDATES

 GURUDEEKSHAA

